

DE TWEERIGHEID VAN MAASTRICHT IN DE MIDDELEEUWEN VANUIT NUMISMATISCH OOGPUNT

Sinds meer dan een eeuw zijn de numismaten verdeeld over de interpretatie van de munten als bron van informatie in verband met de tweerigheid van Maastricht in de middeleeuwen. Althans voor wat de moeilijke periode betreft, met name die vóór de 13de eeuw. Prof. Dr. H. Enno van Gelder beschouwt "*De scheiding tussen te Maastricht door de keizer... en door de Luikse bisschoppen geslagen munten*" als "*een nog niet opgelost probleem*" (1). Men doet er goed aan om uit te gaan van datgene waarover men wel akkoord gaat, en dus de regressieve methode aan te wenden om in de doolhof die voorafgaat aan de 13de eeuw een leidraad te vinden.

Zelfs prof. H. Frère, een der felste tegenstanders van de tweerigheid van de Maastrichtse munt vóór de 13de eeuw, vermeldt voor een latere periode munten waarop de naam van de Luikse bisschop en van de hertog van Brabant samen voorkomen, alsmede teksten waaruit "*un partage de certains droits*" blijkt (in 1252 en 1284 meer bepaald "*celui de la monnaie*") (2).

De oudste munten, die door de hertog van Brabant te Maastricht werden geslagen, dateren uit het begin van de 13de eeuw. Het zijn denarii waarop de titel *DUX* voorkomt (3). Uit dezelfde periode stammen stukken die enkel naar bisschop HVGGO verwijzen (4).

fig. 1

fig. 2

Elk van deze denieren vermeldt ook nog de naam van een patroonheilige : de Luikse Sint Maria en de Brabantse Sint Servatius. Daar deze heiligennamen vroeger meermaals voorkwamen dient men voorzichtig te zijn er daarmee rekening te houden om de scheiding tussen de twee munten door te voeren. Hun historische betekenis zal nog beter tot recht komen wanneer men de omschriften van de Maastrichtse stukken vergelijkt met die van een ander Maaslands-Luiks atelier, namelijk dat van Hoei. Hierbij valt op dat te Maastricht de naam van de bisschop slechts met Otbert (1091-1119) verschijnt terwijl in de andere Maasstede dit fenomeen zich reeds sinds Theoduinus voordeed (5) :

fig. 3

fig. 4

Hiermede gaat gepaard het vroeger wegvallen van de naam van de keizer te Hoi, waar de laatste vermelding betrekking heeft op Koenraad II (1024-1035) (6) terwijl te Maastricht Hendrik IV (1056 - 1106), Hendrik V (1106 - 1125) en Frederik Barbarossa (1152 - 1190) nog geciteerd en afgebeeld worden (7).

fig. 5

fig. 6

Hieruit kunnen wij concluderen dat de keizerlijke naam te Maastricht slechts verdween wanneer hertog Hendrik I er op de munten verscheen.

De hertog nam ogenschijnlijk de plaats in van de keizer.

Nog een andere defasering van de muntproductie tussen beide ateliers valt op : de lokale heiligen komen voor op de Maastrichtse stukken in het begin van de 13de eeuw - zoals hoger reeds werd aangetoond - terwijl ze te Hoi na Theoduinus niet meer bekend zijn (8). Typisch is dat in de periode waarin zowel de keizers als de bisschoppen op de munten vermeld worden, de lekenvorst geassocieerd wordt met Sint Servatius en de kerkelijke dignitaris met de Moeder Gods :

fig. 7

fig. 8

Tijdens de regeringen van Otto III (983 - 1002) en Hendrik II (1002 - 1024) worden hun namen zowel aan Sint Maria als aan Sint Servatius gekoppeld omdat de bisschoppen dan hun naam nog niet op de munt plaatsten.

fig. 9

fig. 10

Het ligt o.i. voor de hand dat de heiligennamen in die periode als enig herkenningsteken van de herkomst golden. De hypothese volgens welke de bisschop de auteur was van de denieren met de moeder Gods en Otto III de emissie met Sint Servatius voor zijn rekening nam, lijkt mij zeer goed verdedigbaar. Beter dan die van G. Albrecht die stelt : *"Mit dem Beginn der bischöfliche Prägung endet sicher die königliche"* (9) wat zou betekenen dat de bisschop te Maastricht slechts vanaf Othbert zijn muntrecht zou hebben uitgeoefend dat hij sinds 908 had gekregen (10). In de plaats van dergelijke chronologische opsplitsing stellen we voor te doen wat de scherpzinnige numismaat Christian Meert destijds wenste : *"que l'on départage les monnaies de l'évêque de Liège de celles de Saint-Servais frappées par le chapitre soit par l'empereur"* (11). Hij liet echter de uitwerking van het projekt aan H. Frère over die uitging van een ander standpunt. De zegelkunde bracht hem op een zijspoor : uit het feit dat de bisschoppelijke schepenen de beeltenis en de naam van Sint Servatius in de loop van de 13de eeuw op hun zegel afbeeldden, meende hij te mogen concluderen dat de bisschop ook iets met de Sint Servatiusmunten te maken had (12). De schenking van het muntrecht door de keizer aan de bisschop leek hem eveneens een beletsel, *"même si l'on admet qu'il conserve ou récupère quelque droit sur la monnaie"* (13). Naar dat deel zocht hij echter niet in de numismatische bronnen, ook al erkende hij dat 1) de bisschop slechts een deel zou gekregen of bewaard hebben van de inkomsten, zoals blijkt uit 13de-eeuwse bronnen die stellen dat *tertia pars pertinet ad imperium* (14)

- 2) de Sint-Maria-parochie *"Le domaine propre de l'église Saint-Lambert"* was, d.w.z. het Luikse deel van Maastricht (15).

Het lijkt verder geen twijfel dat, zoals te Hoei, de stukken met de vermelding van de H. Lambertus aan de bisschop dienen toegeschreven te worden. Hierbij dient echter opgemerkt dat de Maastrichtse stukken in de vondsten slechts ca. 1030 voorkomen (16) terwijl er reeds exemplaren van Hoei in 990 voorhanden zijn en dat de traditie er nog Onder Koenraad II werd voortgezet (17), wat er bij gebrek aan vorstelijke naam voor Maastricht niet aanwijsbaar is :

fig. 11

fig. 12

Kortom, ofschoon prof. H. Frère voor wat Maastricht betreft a priori *"un certain passage"* niet uitsluit, kent hij aan de bisschop zowel de Sint Maria- als de Sint Lambertus- en zelfs de Sint Servatius-stukken toe (18). Bovendien schrijft hij de inkringing van het bisschoppelijke muntrecht uitsluitend toe aan de hertog van Brabant. Dit zou volgens hem geleid hebben tot de opdeling van het muntatelier (19). Nochtans kan men aan de keizerlijke symbolen uit vroegere periode niet voorbijgaan en die zijn evenmin aan de aandacht van de Luikse geleerde ontsnapt.

Hij verklaart echter de aanwezigheid van die "*ymbles manifestement impériour*" door de verpanding aan Rudolf van Zaehringen van het keizerlijke deel van de stad. Die keizerlijk uitziende stukken zouden dan door de prinsbisschop zelf zijn uitgegeven (20). Zelfs indien dit zo was, gaat dergelijke verklaring geenszins op voor stukken die Frederik Barbarossa als koning uitgaf met de titel REX (21), dus tussen 1152 en 1155, lang vóór de regering van Rudolf, die in 1167 begon (22).

fig. 13

Er is bovendien geen reden om aan te nemen dat dezelfde vorst er als keizer geen munt sloeg vooraleer hij de verpanding in 1174 afsloot, hetzij alleen (fig. 14 en 15) hetzij in samenwerking met de prinsbisschop (fig. 6) (23) :

fig. 14

fig. 15

Dezelfde redenering kan toegepast worden op de periode der Hendriken IV en V voor dewelke er koninklijke en keizerlijke munten aanwijsbaar zijn doch geen verpanding, zoals bijvoorbeeld voor fig. 7. Uit dit alles vloeit voort dat men zijn toevlucht niet dient te zoeken in uitzonderingstoestanden, zoals een verpanding van keizerlijke domeinen, om te verklaren wat in feite de regel was. De keizers hebben blijkbaar nooit het ganse muntrecht van Maastricht geschonken doch alleen een deel. De term *moneta* moet niet algemeen doch restrictief geïnterpreteerd worden : "*teloneum ac moneta de Trajecto nostra donatione, cum consensu Albuini eo tempore illius loci comitis concessam*" hebben dus blijkbaar alleen betrekking op dat deel van de tol en de munt dat zich te Maastricht in handen van de graaf bevond die vóór 908 - datum van de bevestiging - in functie was (24). Reeds in 1856 had de Coster het bestaan geopperd van een bisschoppelijk en een keizerlijk atelier (25). De steun van Engel en Serrure (26) volstond niet om die idee kracht bij te zetten : men keerde ze integendeel de rug toe. Althans aan de zijde der numismaten, want de Duitse historicus Deeters nam de Coster's stelling over in de studie die hij in 1970 aan het Servatiusstift wijdde : "*Es liegt also nahe, in diesem Fall auf die Existenz einer königlichen Münzstätte in Maastricht zu schließen*" (27). De kwestie van het al of niet bestaan van parallele muntrechten van keizer en bisschop maakt deel uit van het groot staatkundig-historisch probleem van de Maastrichtse tweeherigheid (28). In zekere zin ligt de studie van Frère in het verlengde van de oude Luikse historiografie volgens welke de medesouvereiniteit van de

bisschoppen van Luik over Maastricht op de schenking van 908 dient gefundeerd, met dien verstande dat deze, volgens de Luikse historici, de volledige soevereiniteit behelsde. Alle latere oorkonden van de 11de en 12de eeuw, waarin wordt gewag gemaakt van koninklijke rechten, beschouwen zij als onrechtmatig en ongeoorloofd. Even ongelogen kwam dan ook voor hen de oorkonde waarmee Filips van Zwaben op 2 november 1204 Maastricht als afzonderlijk rijksleen aan de hertog van Brabant in leen gaf, zonder te verwijzen naar de rechten van de Luikse bisschop. Dit argument a silentio werd dan weer gehanteerd door de Brabantse school om te stellen dat de bisschoppen van Luik de in 1282 erkende medesoevereiniteit hadden geïsurpeerd. Beide stellingen zijn overduidelijk. Het ligt voor de hand dat de rechten van de Luikse prinsbisschoppen reëel waren doch gedeeltelijk en dat die van de Brabantse hertogen zich beperkten tot het vroegere keizerlijke deel. De munten dragen er het hunne toe bij om de stelling van de opdeling een ernstige ruggesteun te geven.

zijn elders in het rijk - met inbegrip van de later Frans geworden gebieden - vergelijkbare toestanden op het vlak van het muntwezen aanwijsbaar? Engel en Serrure meenden van wel (29). In een volgend artikel zal dit nagegaan worden door de overgang van koninklijke naar bisschoppelijke aanmuntingen vast te stellen en eventuele condominia van ateliers of parallele muntwerkplaatsen (al dan niet via heiligennamen te herkennen) op te sporen. Vermits het geval van Maastricht niet langer een onopgelost probleem is, kan dit hierbij als leidraad fungeren (30).

Lijst der illustraties

fig. 1	Frère	Maastricht	100	=	de Chestret	170
fig. 2	Frère	Maastricht	101	=	De Witte	20
fig. 3	Frère	Huy	16	=	de Chestret suppl.	8
fig. 4	Frère	Huy	53	=	de Chestret	58
fig. 5	Frère	Huy	14	=	Dannenberg	229
fig. 6	Frère	Maastricht	85	=	de Chestret	127
fig. 7	Frère	Maastricht	52	=	Dannenberg	250
fig. 8	Frère	Maastricht	60	=	de Chestret	68
fig. 9	Frère	Maastricht	8	=	Dannenberg	237
fig. 10	Frère	Maastricht	1	=	Dannenberg	240
fig. 11	Frère	Maastricht	27	=	de Chestret	8
fig. 12	Frère	Huy	4	=	Dannenberg	223
fig. 13	Frère	Maastricht	74	=	de Chestret suppl.	17
fig. 14	Frère	Maastricht	76	=	de Chestret suppl.	18
fig. 15	Frère	Maastricht	88			

NOTEN

1. H. ENNO VAN GELDER, *De Nederlandse munten*, p. 201.
2. H. FRÈRE, *Monnaies de l'évêque de Liège frappées à Maastricht*, in *Revue Belge de Numismatique*, 1961, p. 83-116.
3. *Ibidem*, nr. 100.
4. *Ibidem*, nr. 101.
5. H. FRÈRE, *Ibidem*, nr. 53 en IDEM, *Monnaies de l'évêque de Liège frappées à Huy et à Stavelot*, in *R.B.N.*, 1962, p. 113-152, nr. 16.
6. *Id.*, Huy, nr. 14.

7. ID., Maastricht, nr. 85.
8. ID., Huy, nrs. 16, 18-19 en 22 met heiligennamen en vanaf Otbert (nr. 25) zonder.
9. G. ALBRECHT, *Das Münzwesen im Niederlothringischen und Friesischen Raum vom 10. bis beginnenden 12. Jahrhundert*, p. 48, n. 184. Deze auteur verwerpt uitdrukkelijk de hypothese van het dubbele atelier geformuleerd door de Coster (zie verder n. 25).
10. *Cartulaire de l'église Saint-Lambert de Liège*, uitg. S. Bormans en E. Schoolmeesters, dl. I, p. 12-13.
11. Ch. MEERT, *Les monnaies de Henri de Verdun...*, in *Revue Belge de Numismatique*, 1961, p. 117, n. 3.
12. H. FRERE, Maastricht, p. 91-92.
13. *Ibidem*, p. 92.
14. *Ibidem*, p. 90 n. 26. Cfr C.S.L., dl. I, p. 449, nr. 365(1243).
15. *Ibidem*, p. 89.
16. *Ibidem*, p. 102.
17. H. FRERE, Huy, p. 138 en 140.
18. ID., Maastricht, p. 92. De auteur sluit echter elke deelname aan de emissie en de opbrengst uit.
19. *Ibidem*, p. 91.
20. *Ibidem*, p. 85-87.
21. *Ibidem*, p. 110.
22. Cfr. J.-L. KUPPER, *Raoul de Zähringen évêque de Liège, 1167-1191. Contribution à l'histoire de la politique impériale sur la Meuse moyenne*, (Brussel, 1974, Acad. royale de Belgique, Mémoires in 8°).
23. H. FRERE, Maastricht, p. 110-111.
24. C.S.L., dl. I, p. 12.
25. de COSTER in *R.B.N.*, 1856, p. 438.
26. A. ENGEL et R. SERRURE, *Traité de numismatique du moyen âge*, dl. II, p. 521.
27. J. DEETERS, *Servatiusstift und Stadt Maastricht. Untersuchungen zu Entstehung und Verfassung*, Bonn, 1970 (Rheinisches Archiv, 73), p. 97-98.
28. Over wat volgt zie A. Joh. MARIS, *Opmerkingen naar aanleiding van de tweeherigheid van Maastricht*, in *De Maasgouw*, 1955, p. 49-52 en P.C. BOEREN, in *Limburgs Verleden*, dl. II, p. 17, 45-48.
29. A. ENGEL et R. SERRURE, *op. cit.*, p. 522.
30. Dit is de hoofdzakelijk tot Maastricht beperkte versie van een voordracht te Luik gehouden op 20 februari 1985 in het kader van de viering van de duizendste verjaring van de aanhechting van Hoei bij Luik. Op het geval Hoei zullen wij bij een volgende gelegenheid ingaan.